

Streszczenie

Zrzeszenie Zwolenników Nauki Pierwotnych Chrześcijan w latach 1912–1947

Ruch braci pływuckich jest stosunkowo niedużą społecznością religijną (współcześnie w skali światowej ok. 1 milion wiernych), która od połowy XIX w. ma dostrzegalny wpływ na środowisko tzw. przebudzeniowych protestantów. W Polsce znani są pod nazwą wolnych chrześcijan. Zaistnieli tutaj na początku XX wieku w Polsce centralnej i na Śląsku Cieszyńskim, tworząc Zrzeszenie Zwolenników Nauki Pierwotnych Chrześcijan (pierwochrześcijanie). Niniejsza rozprawa ma na celu szczegółowe zrekonstruowanie dziejów tej formacji religijnej w pierwszej fazie jej historii na ziemiach polskich w latach 1912–1947, a więc do momentu wstąpienia wolnych chrześcijan do Zjednoczonego Kościoła Ewangelicznego. Dostępny materiał źródłowy dostarcza dużej liczby nieznanych wcześniej informacji na temat tego ruchu religijnego, co pozwoliło w poważnym stopniu rozszerzyć i uzupełnić dotychczasowy obraz jego dziejów.

Najwcześniejszym głosicielem ideałów braci pływuckich na ziemiach polskich był Józef Mrózek sen., który jako luterński neopietysta ze Śląska Cieszyńskiego odbył naukę w Allianz Bibelschule w Berlinie. Po powrocie wystąpił z krytyką Kościoła Ewangelicko-Augsburskiego, opuścił jego szeregi i wraz z grupą współpracowników od 1909 r. zaczął tworzyć „wolne zbory”. Niedługo później, bo w 1911 r. z Kościoła Mariawitów w Warszawie wystąpił jego duchowny Wacław Żebrowski, a w 1912 r. uzyskał od władz zaboru rosyjskiego decyzję o rejestracji założonego przezeń Zrzeszenia Zwolenników Nauki Pierwotnych Chrześcijan. Granice zaborów utrudniły współpracę obu ośrodków. Nawiązano ją na stałe po utworzeniu na nowo państwa polskiego, a środowisko Mrózka zdecydowało się formalnie włączyć się do Zrzeszenia. Obok ośrodka warszawskiego i śląskiego powstały kolejne punkty działalności pierwochrześcijan w Wielkopolsce i na Kresach. Poza osobami już wymienionymi kluczowymi działaczami byli m.in. Antoni Przeorski, Stefan Bortkiewicz, Alfred Malcman, Mojżesz Gitlin, Karol Wowra, Stanisław Krakiewicz i Józef Mrózek syn. Wspólnota pozyskiwała nowych wiernych, głównie przez tzw. ewangelizację indywidualną, kolportaż literatury religijnej, organizowanie zgromadzeń religijnych i niedzielnych nabożeństw, wydawanie czasopism („Wolny Chrześcijanin”, „Chrześcijanin”, „Łaska i Pokój”), działalność edukacyjną (kursy biblijne w Radości pod Warszawą). Efektem tych działań było powstanie nowych zborów i innych ośrodków. Brak jest dokładnych statystyk dotyczących liczby wiernych. Próbuąc podać dane szacunkowe można mówić o ok. 35 zborach i ok. 1 tys. wiernych. Dane te są jednak przybliżone, bo ewangelikalizm w II RP charakteryzował się dużym przepływem wiernych oraz przywódców między ugrupowaniami. Bywały też przypadki zmiany przynależności denominacyjnej przez całe zbory.

Zrzeszenie pierwochrześcijan na terenie byłego zaboru rosyjskiego działało jako podmiot legalny, ale nie posiadający statusu wyznania uznanego, przez co pozbawiony wielu praw. Na terenie dawnych dzielnic pruskiej i austriackiej pierwochrześcijanie korzystali z tolerancji bez osobowości prawnej jako wspólnota religijna. W okresie II wojny światowej pierwochrześcijanie stali się na terenie Generalnego Gubernatorstwa częścią uznanego przez władze okupacyjne Związku Nieniemieckich Ewangelicko-

Wolnokościelnych Zborów (baptystów), skupiającego także niektóre inne wspólnoty przebudzeniowego protestantyzmu. Na terenach II RP wcielonych do Rzeszy pierwochrześcijanie stali się częścią niemieckiego Związku Baptystycznego, co umożliwiło im dalszą działalność, ale bez prawa posługiwania się językiem polskim. Ich losów na terenach zajętych przez ZSRR nie udało się ustalić.

Po wyparciu okupanta niemieckiego pierwochrześcijanie zwani już przede wszystkim wolnymi chrześcijanami pozostali we wspólnocie z baptystami i mniejszymi grupami ewangelikalnymi. Ich najważniejszymi działaczami byli Mrózek sen. i Stanisław Krakiewicz, który z czasem wysunął się jako lider na pierwszy plan. On też parł do porzucenia związków z baptystami, mimo że wspólny związek wyznaniowy, Polski Kościół Ewangelicznych Chrześcijan Baptystów uzyskał w 1946 r. od władz komunistycznych uznanie prawne. Krakiewicz stanął na czele grupy rozłamowej, która w 1947 r. utworzyła Zjednoczony Kościół Ewangeliczny, w którym wolni chrześcijanie i ewangeliczni chrześcijanie byli elementem wiodącym. ZKE istniał do 1988 r., kiedy uległ rozpadowi, lecz wolni chrześcijanie opuścili go w 1981 r. na tle niezgody na ekspansję zielonoświątkowców. Utworzyli wówczas Kościół Wolnych Chrześcijan istniejący po dziś dzień.

Doktryna pierwochrześcijan posiadała wszystkie elementy nauki właściwej ewangelikalizmowi. W kwestii zbawienia pierwochrześcijanie głosili naukę o usprawiedliwieniu z samej łaski przez samą wiarę. Zawierzenie Zbawicielowi wymaga naśladowania Go w dobrych uczynkach po kres ziemskiego życia. Duże znaczenie miała dla nich szczegółowa nauka o rzeczach ostatecznych (eschatologia).

Praktyka religijna tej społeczności charakteryzowała się prostotą. Akcentowano potrzebę stałej lektury Biblii i jej systematycznego wykładu, regularnego udziału w nabożeństwach, zwłaszcza niedzielnych oraz zaangażowania w głoszenie Ewangelii ludziom spoza zboru. Zbór czyli lokalną wspólnotę pierwochrześcijan tworzyły osoby, które świadomie przyjęły Chrystusa i wyznały go w akcie chrztu przez pełne zanurzenie w wodzie. Na czele zboru stali bracia przełożeni, odpowiedzialni za naukę i dyscyplinę wspólnoty. W trakcie cotygodniowego nabożeństwa niedzielnego obok zwiastowania Słowa Bożego, modlitwy i pieśni obchodzono obrzęd Wieczery Pańskiej (komunii), dostępny dla osób duchowo odrodzonych, bez względu na przynależność konfesyjną.

Badania leżące u podstaw niniejszej rozprawy nie odpowiedziały na wszystkie pytania nasuwające się w kontekście dziejów ruchu braci plymuckich w Polsce. Wskazano w niej zakresy zagadnień, które wymagają dalszych poszukiwań źródłowych.

Janusz Sobur

Summary

Union of Adherents of First Christians' Teaching in the Years 1912–1947

The Plymouth Brethren movement is a relatively small religious community (currently around 1 million believers in the world), which since the mid-nineteenth century has a noticeable impact on the so-called Revivalistic Protestants (Evangelicals). In Poland, Brethren are known also as Free Christians. They originated here at the beginning of the 20th century in central Poland and in Cieszyn Silesia, creating the Union of Adherents of First Christians' Teaching (the Protochristians). This dissertation is aimed at detailed reconstruction of the history of this religious formation in the first phase of its history in Poland in the years 1912–1947, so until the Free Christians joined the United Evangelical Church.

Available source material provides a large number of previously unknown information about this religious movement. It allowed to extend seriously and supplement the current picture of its history.

The earliest promotor of the ideals of Plymouth Brethren in Poland was Józef Mrózek. He was a Lutheran Neopietist from Cieszyn Silesia and studied at the Allianz Bibelschule in Berlin. After returning, he criticized the Evangelical-Augsburg Church. He left his ranks and together with a group of supporters and he began to create "free churches" from 1909. Soon afterwards, in 1911, Rev. Waław Żebrowski, the priest of the Mariavite Church in Warsaw left his denomination. In 1912, he obtained from the authorities of the Tsarist Russian authorities a decision on the registration of The Union of Adherents of First Christians' Teaching. The borders of the partitioned Poland made the cooperation of both centers (Warsaw and Cieszyn Silesia) difficult. It was established permanently after the creation of the Polish state. The entourage of Mrózek decided to formally join the Union. In addition to the Warsaw and Silesian centers, further activities of Protochristians were created in Wielkopolska and Kresy. In addition to the people already mentioned, the key activists were: Antoni Przeorski, Stefan Bortkiewicz, Alfred Malcman, Mojżesz Gitlin, Karol Wowra, Stanisław Krakiewicz and Józef Mrózek junior. The community gained new believers mainly through so-called individual evangelism, distribution of religious literature, organizing religious gatherings and Sunday services, publishing magazines ("Free Christian", "Christian", "Grace and Peace") and educational activities (Bible courses in Radość, near Warsaw).

The result of these activities was the creation of new congregations and other centers. There are no accurate statistics on the number of the believers. When trying to provide estimates, one can talk about 35 congregations and about 1 thousand believers. However, these data are approximate, because Evangelicalism in the II Polish Republic was characterized by a large flow of believers and leaders between groups. There were also cases of change of denominational affiliation by whole congregations.

The association of Protochristians in the former Russian Partition functioned legally, but it did not have the status of a recognized religion, thus it was deprived of many rights. In the former Prussian and Austrian districts, Protochristians enjoyed tolerance without legal personality as a religious community.

During the Second World War, Protochristians in the Generalgouvernement (German-occupied territory of the central Poland) became part of the Union of Protestant-Free Church Congregations (Baptists) recognized by the occupation authorities, which also included some other communities of evangelical Protestants. In the areas of the II Republic of Poland incorporated into the Reich, Protochristians became a part of the German Baptist Union, which enabled them to continue their activities, but without the right to use the Polish language. Their fate in the areas occupied by the USSR could not be determined.

After the war, Protochristians, mainly called then the Free Christians, remained in communion with Baptists and smaller evangelical groups. Their most important activists were Mrózek junior and Stanisław Krakiewicz, who became a leader. He also sought to abandon relationships with Baptists, despite the fact that a joint religious association, the Polish Church of Evangelical Baptist Christians, obtained legal recognition in 1946 from the Communist authorities. Krakiewicz became the head of the dissent group, which in 1947 created the United Evangelical Church (ZKE in Polish), in which the Free Christians and the Gospel Christians were the leading element. ZKE existed until 1988, when it broke down, but the Free Christians left it in 1981 protesting the Pentecostal expansion within the united denomination. They created then the Church of Free Christians existing to this day.

The doctrine of Protochristians embraced all elements of teaching proper to Evangelicalism. In terms of salvation, they preached the doctrine of justification by grace alone through faith alone. Unity with the Savior requires following Him in good deeds until the end of earthly life. The detailed study of the last things was of great importance to them (eschatology).

The religious practice of this community was characterized by simplicity. The need for a constant reading of the Bible and its systematic exposition, regular participation in religious services, especially on Sundays, and commitment to preaching of the Gospel to people outside the congregation were emphasized. The church or local community of the Protochristians was created by people who consciously received Christ and confessed him in the act of baptism by full immersion in water. At the head of the congregation were the brothers who were responsible for the teaching and discipline of the community. During the weekly Sunday service, next to the preaching of the Word of God, prayers and songs, the rite of the Lord's Supper (communion) was celebrated, available to spiritually regenerated people, regardless of their confessional affiliation.

The research underlying the present dissertation did not answer all the questions that arose in the context of the history of the Plymouth Brethren movement in Poland. It indicates the ranges of issues that require further research.

Zanna Szeber